

Dziekan
Wydziału Nauk Społecznych

prof. dr hab. Zenon Gajdzica

Prof. UAM dr hab. Ewa Włodarczyk
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja rozprawy doktorskiej p. Marty Dziarnowskiej
pt. *Charakter i uwarunkowania postaw homoseksualnych kobiet*
wobec tworzenia rodzin z wyboru i rodzicielstwa

napisanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Ewy Jarosz

- w związku z Uchwałą Rady Naukowej Pedagogiki Wydziału Nauk Społecznych
Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

Znaczenie i oryginalność tematyki pracy

Autorka recenzowanej rozprawy doktorskiej podjęła się omówienia problematyki, której w polskim społeczeństwie ciągle towarzyszy wiele kontrowersji i która jest gorąco dyskutowana. Dotąd przedmiotem badań (i to nielicznych) w Polsce były zwykle postawy wobec homoseksualizmu, wobec obecności osób nieheteroseksualnych w przestrzeni społecznej oraz przyzwolenia społecznego dla funkcjonowania przez nie w rolach rodzicielskich. Zdaje się, że najbardziej drażliwą, problematyczną czy wręcz niewygodną jest kwestia rozstrzygnięć dotyczących dopuszczalności usankcjonowanego prawnie tworzenia rodzin przez osoby o tej samej orientacji seksualnej oraz aprobaty dla socjalizacji dzieci w tego typu środowiskach wychowawczych. Wobec obserwowanych w Polsce skrajności – z jednej strony totalnego braku akceptacji, a nawet woli do rozważenia takiej opcji ze strony zagorzałych przeciwników tego typu rodzin, a z drugiej strony żarliwych zwolenników dopuszczenia takiej możliwości, szczególnie aktywnych w prowadzonych w środkach masowego przekazu i mediach społecznościowych zacieklej sporach z osobami zorientowanymi na tradycyjne pojmowanie rodzin – interesującym jest

oddanie głosu w tej kwestii homoseksualnym kobietom – jak uczyniła to Autorka rozprawy. Analiza przeprowadzonych badań obala popularny mit jakoby zdecydowana większość osób o orientacji homoseksualnej stawiała dziecko i bycie rodzicem (biologicznym lub społecznym) wśród swoich priorytetów życiowych. Zaprezentowane przez Doktorantkę wyniki badań zarysowują przy tym interesujący poznawczo obraz kobiet homoseksualnych.

Ocena zawartości merytorycznej rozprawy, analiz teoretycznych oraz zrealizowanego projektu badawczego

Dysertacja stanowi studium teoretyczno-empiryczne na temat postaw kobiet z orientacją homoseksualną wobec tworzenia 'rodzin z wyboru' oraz wobec rodzicielstwa – własnego i innych osób nieheteronormatywnych.

Rozprawa liczy 418 stron i składa się z 5 rozdziałów. Poprzedza je wstęp, a całość zamyka zbiór wniosków oraz wykaz wykorzystanej w pracy literatury, spis znajdujących się w pracy form graficznych i aneks. Układ pracy pod względem jej struktury, kolejności rozdziałów i omawianych w nich treści oceniam jako logiczny i właściwy.

We wstępie Autorka dysertacji zwięźle argumentuje dokonany przez siebie wybór problematyki, wskazując przy tym deficyty w obszarze badań uwarunkowań postaw homoseksualnych kobiet wobec podjęcia roli rodzicielskiej przez nie same i inne osoby o orientacji homoseksualnej. Omawia także układ pracy i zawartość kolejnych jej części, które współtworzą 2 rozdziały teoretyczne, rozdział zawierający metodologiczną podbudowę zrealizowanego projektu badawczego oraz dwa rozdziały stanowiące omówienie uzyskanych wyników badań.

Rozdział I stanowi – jak komunikuje Autorka w jego tytule – przegląd wybranych aspektów z zakresu problematyki rodziny i rodzicielstwa. Otwiera go analiza historyczna sięgająca od okresu starszego paleolitu do drugiej połowy XX wieku. Zauważam, że zapowiedziane w tytule omówienie dzieciństwa w perspektywie historycznej okazało się niespełnioną obietnicą, ponieważ wątki te sporadycznie się tu pojawiają. Także zadanie sumiennego omówienia kształtu oraz funkcjonowania rodziny

i rodzicielstwa na przestrzeni wieków okazało się być wykonanym częściowo. Uczciwie należy jednak zauważyć, że spreparowanie takiego wyczerpującego przeglądu bywa trudnym także dla historyków, ponieważ wymaga drobiazgowości i benedyktyńskiej pracy. Być może dobrym rozwiązaniem byłoby ograniczenie się tu tylko do wycinków z historii Polski. Solidniej omówione zostało współczesne ujęcie rodziny i rodzicielstwa oraz jego konceptualizacja i uwarunkowania na tle wyznaczników ponowoczesności. Podrozdział 1.3. stanowi objaśnienie kluczowych dla rozważań Autorki pojęć: 'rodzina z wyboru' oraz 'rodzicielstwo jedнопłciowe'; mowa tu również o dzieciach par homoseksualnych; ujęty w nim został także przegląd doniesień badawczych diagnozujących rodziny z wyboru i rodzicielstwo jedнопłciowe. Ten podrozdział oceniam bardzo wysoko, jako wyjątkowo interesujący.

Rozdział II poświęcony jest analizie wybranych kontekstów teoretycznych i badawczych homoseksualności. Rozpoczyna go przegląd klasycznych teorii wyjaśniających rozumienie płci społeczno-kulturowej w ujęciu trafnie wyselekcjonowanych autorów, a następnie uzupełnia wyszczególnienie i zreferowanie sedna modeli teoretycznych omawiających homoseksualność oraz tożsamość i funkcjonowanie osób homoseksualnych (w wymiarze jednostkowym i społecznym).

Podsumowując: analizę teoretyczną zawartą w rozdziale I i II oceniam jako bardzo dobrą.

W rozdziale III ujęte zostały rozstrzygnięcia metodologiczne, jakich Autorka dokonała projektując badania. Wyjaśnia w nim zasadność osadzenia swoich badań w orientacji jakościowej, dokonuje szerokiego omówienia pojęcia 'postawa' (stanowiącego przedmiot Jej badań), formułuje cele swoich badań (poznawcze i praktyczne), dookreśla przedmiot badań, przedstawia główne i szczegółowe problemy badawcze. Dokonując uprzednio stosownego wprowadzenia przygotowanego z wykorzystaniem literatury z zakresu metodologii badań, Doktorantka omawia zastosowaną metodę – tj. metodę indywidualnych przypadków, wykorzystane techniki badawcze – tj. wywiad swobodny ukierunkowany oraz wywiad z użyciem fotografii, a także zastosowane narzędzia badawcze. Relacjonuje również przebieg całego

procesu badawczego, w tym szerzej doboru próby badawczej, transkrypcji wywiadów, analiz i interpretacji uzyskanych danych. Komentarze Autorki pracy, towarzyszące opisowi tych standardowych elementów składowych rozdziału metodologicznego, pozwalają prześledzić za Badaczką proces dochodzenia przez Nią do ostatecznych rozstrzygnięć metodologicznych, co rozwiewa ewentualne wątpliwości co do ich poprawności i stosowności. Dokonane przez Doktorantkę wybory oceniam jako przemyślane i trafne. Optowałamby jedynie za doprecyzowaniem głównych i szczegółowych problemów badawczych, tzn. za wyraźnym zaznaczeniem w każdym z nich czy diagnozowane postawy respondentek dotyczą własnego czy cudzego rodzicielstwa oraz tworzenia rodzin z wyboru przez respondentki czy przez inne osoby z orientacją homoseksualną. Ponadto, będąc zwolenniczką wyznaczenia jednego głównego problemu badawczego, sugerowałabym takie posunięcie, zwłaszcza, że wyznaczone przez Autorkę dwa główne problemy badawcze z powodzeniem można powiązać w jeden. Dyskusji poddałabym także rozstrzygnięcie dotyczące celów poznawczych badań Autorki: czy właściwym nie byłoby zdiagnozowanie raczej typów, a nie charakteru postaw oraz czy celem nie powinno być odkrycie, a nie wyznaczenie czynników warunkujących postawy respondentek.

Za szczególnie interesującą uważam natomiast rzadko wykorzystywaną technikę wywiadu z interpretacją fotografii (w tym badaniu aż 13 fotografii), stosowaną w Polsce incydentalnie i przeważnie w badaniach z udziałem dzieci. Warte podkreślenia jest również dążenie Autorki do odkrycia postaw jawnych i ukrytych respondentek. Niedosyt może pozostawić jedynie liczebność próby badawczej. Wprawdzie jest ona dopuszczalna w badaniach jakościowych, a poza tym Badaczka ujawnia w toku narracji swoje trudności z kompletowaniem próby badawczej, które pokazały, że pomimo powolnych przemian społeczno-kulturowych zachodzących w Polsce, kwestie orientacji seksualnej i pewnych opinii nadal należą do kanonu obszarów tabuizowanych. Reasumując podkreślam poprawność metodologiczną projektu badawczego p. Marty Dziarnowskiej.

Kolejne dwa rozdziały dysertacji stanowią omówienie uzyskanych wyników badań. Ich układ jest spójny z przyjętymi głównymi problemami badawczymi.

Rozdział IV dotyczy postaw homoseksualnych kobiet wobec tworzenia rodzin z wyboru i jedнопłciowego rodzicielstwa – w dwóch osobnych podrozdziałach, dotyczących owego rodzicielstwa cudzego (podrozdział 4.1.) oraz własnego (podrozdział 4.2.). Otwierają go zestawienia tabelaryczne, w którym Autorka ujęła najważniejsze informacje dotyczące respondentek (informacje tzw. metryczkowe, dotyczące rodziny pochodzenia oraz dotyczące tożsamości homoseksualnej respondentek) – to dobry punkt odniesienia do dalszej prezentacji ich postaw, do którego można zajrzeć w dowolnym momencie analizowania wyników badania. W tym rozdziale dostrzegam pewną niekonsekwencję w tytułach rozdziału, podrozdziałów i mieszczących w sobie kolejnych podczęści w podrozdziałach – dla porządku należałoby doprecyzować tytuły podrozdziału 4.1. i 4.2. dodając, że omawiane w nich postawy respondentek dotyczyć będą nie tylko rodzicielstwa jedнопłciowego, lecz również rodzin z wyboru – co przecież czyni Autorka – oraz zwłaszcza, że w części teoretycznej, jak i tytule rozprawy owe rodziny z wyboru zostały wyróżnione. Zdecydowanie wysoko oceniam układ treści w tych podrozdziałach oraz narrację Autorki – Jej interpretacje, objaśnienia i dopowiedzenia, następujące przed i/lub po zacytowanych wypowiedziach respondentek. Również z dużym uznaniem odnoszę się do autorskiej propozycji typologii postaw homoseksualnych kobiet wobec cudzego jedнопłciowego rodzicielstwa oraz własnego rodzicielstwa – biologicznego i społecznego.

Ostatni rozdział dysertacji stanowi prezentację i omówienie uwarunkowań postaw respondentek wobec tworzenia rodzin z wyboru i własnego rodzicielstwa. Czytelnik ma tu okazję przyjrzeć się szczegółowo w kolejnych podrozdziałach: 1) uwarunkowaniom podmiotowym (kilkanaście kategorii jednostkowych omówionych w podrozdziale 5.1.), 2) uwarunkowaniom rodzinnym (związanym z rodziną pochodzenia, a dokładniej z relacjami z członkami rodziny pochodzenia: przeszłymi, obecnymi i oczekiwanymi – podrozdział 5.2.) oraz 3) uwarunkowaniom o charakterze

społeczno-kulturowym, środowiskowym i ekonomicznym (podrozdział 5.3.). Tu uwaga podobna do wcześniej sygnalizowanej: warto doprecyzować w tytule czy omawiane uwarunkowania dotyczą tworzenia rodzin z wyboru przez respondentki czy w ogóle przez osoby homoseksualne. Ponownie też doceniam efekt końcowy wysiłku uporządkowania i staranności, jaki Autorka włożyła w analizowanie i omówienie zebranego materiału badawczego.

W odniesieniu do rozdziału IV i V pozwolę sobie również podpowiedzieć, że w sytuacji przywoływania wyników badań (własnych i cudzych) powinno się używać czasu przeszłego (np. *deklarowała*, a nie *deklaruje*, *wyjaśniła*, a nie *wyjaśnia*, itp.).

Bogata, interesująca i znakomicie przygotowaną jest część rozprawy zatytułowana „Podsumowanie i dyskusja wyników badań”. Autorka dokonała w nim syntetycznego, a jednocześnie wyczerpującego i pozwalającego na holistyczne spojrzenie na uzyskane wyniki badań w postaci najważniejszych wniosków, opatrzonych dopowiedzeniami Autorki. Ta część pracy często bywa w rozprawach doktorskich lakonicznym szkicem, natomiast p. Marta Dziarnowska zredagowała go obszernie i szczegółowo, skrupulatnie odnosząc się kolejno do wyróżnionych typów postaw oraz dokonując próby zestawienia uzyskanych wyników własnych badań z ustaleniami innych badaczy. Zatem analizę wniosków badawczych oceniam jako znakomitą.

Całość zamyka część zatytułowana „Zakończenie”, którego lektura udowadnia po raz kolejny refleksyjność i dojrzałość badawczą Autorki dysertacji doktorskiej. Znajdujemy w nim konkluzje dotyczące pedagogicznego wymiaru omawianej problematyki – rekomendacje/dyrektywy/wskazania dotyczące szeroko rozumianej wielopłaszczyznowej edukacji polskiego społeczeństwa (choć nie tylko), której spodziewanym efektem byłaby zmiana w obrębie postaw społecznych (w ich trzech komponentach: poznawczym, afektywnym i behawioralnym) wobec osób nieheteronormatywnych oraz efektywna profilaktyka homofobii. Tę część dysertacji można by jeszcze nieco rozszerzyć, np. o propozycje Autorki dotyczące działań mających na celu przełamywanie stereotypów i uprzedzeń wobec osób z orientacją

nieheteronormatywną oraz wychowywanych przez nie dzieci. Stanowiłoby to pogłębienie realizacji założonych przez Doktorantkę celów praktycznych badania (o których mowa na s. 134 dysertacji).

W końcowej części pracy umieszczono zwyczajowo lokowane elementy składowe pracy, tj. obszerną bibliografię i netografię, zawierające pozycje w języku polskim i języku angielskim, spis tabel, rysunków i wykresów zamieszczonych w pracy oraz aneks zawierający zarysowaną ramę badawczą, stanowiącą bazę dyspozycji do wywiadu ukierunkowanego, fotografie wykorzystane w toku realizacji wywiadu fotograficznego oraz arkusz służący transkrypcji wywiadów, a także skan pozytywnej opinii Komisji Etyki przy Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Analiza wykazu bibliograficznego wskazuje na prawidłowy dobór źródeł i wykorzystanie dorobku czołowych przedstawicieli omawianego zagadnienia.

Godnym podkreślenia jest to, że w toku uważnej lektury rozprawy nie odnalazłam w prowadzonej przez Autorkę narracji tropów demaskujących osobisty stosunek Autorki do przedmiotu analiz. To zachowanie neutralności w przypadku tak polemicznego tematu jest rzadką cechą początkujących naukowców.

Wniosek końcowy

Problematyka podjęta przez p. Martę Dziarnowską w Jej rozprawie doktorskiej jest rzadko eksplorowanym obszarem analiz i badań. Lektura dysertacji nasuwa wniosek, że jej Autorka jawi się jako wnikliwa badaczka, przy tym osoba doskonale orientująca się w omawianej problematyce i sprawnie posługująca się językiem naukowym. Zaprezentowane przez Nią umiejętności i kompetencje jednoznacznie przemawiają za wysoce pozytywną oceną końcową dysertacji.

Praca stanowi interesujące dzieło o wysokim poziomie merytorycznym. Oryginalność zamysłu badawczego oraz rzetelność doktorantki ujawniająca się począwszy od eksploracji literatury przedmiotu, wykraczającej poza polski rynek wydawniczy, poprzez krytyczną analizę omawianych treści, jak i zaprojektowanie, a następnie zrealizowanie projektu badawczego, na prezentacji uzyskanych wyników

badań skończywszy, stanowią silny argument przemawiający za wnioskowaniem o wyróżnienie rozprawy doktorskiej autorstwa p. mgr Marty Dziarnowskiej, co czynię z pełnym przekonaniem.

Reasumując stwierdzam, że przedłożona do recenzji dysertacja doktorska p. Marty Dziarnowskiej pt. *Charakter i uwarunkowania postaw homoseksualnych kobiet wobec tworzenia rodzin z wyboru i rodzicielstwa* spełnia warunki określone w art. 13.1. Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1789) tzn. stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne dokonanie artystyczne oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej.

Wnoszę zatem o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Ela Włodarczyk

Poznań, 24.06.2020